

återpolitiserings av både kultur och natur genom de nya sociala rörelserna. Nostalgin efter förgångna gemeinschaftspräglade samhällsformer och ekorörelsens längtan efter en oförstörd natur har skapat bilder av en värmländsk historia och tradition som något som bör bevaras och återskapas. Aktualisering av regionen utifrån ekonomiska kriser och globala omstruktureringar berörs i detta kapitel relativt kort, och främst utifrån forskares och utredares bild av glesbygd och eftersatt. Detta tema återkommer dock starkt i det avslutande kapitlet, Värmland i världen, som utgör en konklusion genom att ta upp regionalitetens roll som politisk retorik i dagens samhälle.

Den Europeiska gemenskapen har desarmerat nationalstaten och, säger man, därmed medfört en slags chans för regionerna. Kanske har den snarare fört in dem i en ständigt mer uppskruvad spiral av marknadsföring och profilering av identitet. Alla tvingas göra sig till hjältar, skriver Kullgren välfunnet. Kultur blir ett nyckelord, inte för etnologen, utan för politiker och planerare. För Värmlands del innebär denna mycket explicita kulturella identitet, som ligger utlagd i listform på Internet, att man å ena sidan hävdar styrkan i något slags särart, vilket ska legitimera autonomi och självbestämmande, men å andra sidan målar upp som ett främsta kännetecken den evigt återkommande ”berikande mångfald” som vi stött på flera gånger tidigare. Öppenhet för kontakterna med grannregioner och världen utanför ses som karaktäristiskt och förankrat i en värmländsk historiskt grundad multikulturalism, öppenhet och pragmatism.

I slutkapitlet knyts bilderna av det värmländska samman med en aktuell diskussion om medborgarskap, universalism och partikularism, här i form av begreppen medborgarpatriotism och särartspatriotism. Kan den lokala lilla särartsvärlden, uppbyggd kring social och kulturell identifikation, förenas med ett politiskt deltagande i en större värld baserad på jämlikhet och universella mänskliga rättigheter? Kullgren menar i sin diskussion om narrativitet och regionalitet att just i berättelsernas form kan dessa diametralt olika projekt och föreställningsvärldar trots allt bringas i samverkan. I de två sista kapitlen tappas något av den intensitet och soliditet som avhandlingen för övrigt präglas av. De knyter ändå ihop intressanta och aktuella frågeställningar som hållits levande genom avhandlingstexten vad gäller identitetspolitik och medborgerligt deltagande idag i ljuset av debatter kring erkännande kontra rättvisa, särart kontra likhet.

Ack Värmland belyser således flera aktuella teman. Ämnen som regionalitet och föreställningarna om det nationella, förs samman med teoretiska diskussioner om särart och tillhörighet samt om språket och de kulturella konstruktionernas plats. Narrativitetstematiken utvecklas fräscht och flyhänt, men det är också välgörande med den hjärtnot av materialitet och institutionaliserade praktiker som mer präglar avhandlingens genomförande än dess teoretiska fundament. Allt är väl kopplat till en genomgående intressant, ofta fångslande, empiri. Det är en avhandling som är intelligent, omdömesgill, välskriven och sköjig.

Ella Johansson, Lund

Barbro Johansson: *Kom och ät! Jag ska bara dö först... Datorn i barns vardag.* Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg 2000. 272 s., ill. English summary. ISBN 91-85838-51-9.

Barbro Johanssons doktorsavhandling i etnologi presenterar det nya empiriska fältet barn och datorer. Författaren utgår från den etnologiska forskningstradition som betonar mångfald och komplexitet och som vill problematisera fasta kategorier som kön, klass, etnicitet likaväl som den egna forskarrollen. Denna grundsyn kombineras med tankar ur det ”nya sociologiska barndomsparadigm” som socialantropologen Allison James och sociologen Alan Prout presenterat. Efter vissa modifieringar kommer författaren fram till påståendet att den ”nya barndomsforskningen betraktar barndom som en konstruktion och barnen som delaktiga både i denna och i konstruktionen av samhället i övrigt” (39). Barn, liksom vuxna, betraktas ”som agerande och reflekterande kulturvarer” (ibid.).

För att demonstrera detta behövde författaren ett teoribygge som kunde visa hur föreställningarna och idéerna konstrueras, aktualiseras och reproduceras. Detta hittade hon hos ett antal poststrukturalistiskt inspirerade feminister som alla tog utgångspunkt i Michel Foucaults diskursteori.

För att tydliggöra den dynamiska aspekten av hur diskurser aktualiseras använder författaren begreppet ”subjektspositioner”. Individens intar dessa positioner utifrån sin ”subjektivitet”, dvs. individens samlade erfarenheter, personlighetsdrag och förkunskaper.

Med detta har Johansson kommit fram till att formulera sitt syfte som lyder så här:

”Syftet med avhandlingen är att, med utgångspunkten att barn är aktiva subjekt som agerar i relation till individer och diskurser i sin omgivning, undersöka vad barn gör med datorerna och dataprogrammen och vad barn och vuxna gör med de föreställningar om barn och barndom som aktualiseras i samband med barns datoranvändning” (51).

Det är vanligt att man hittar en avhandlings syfte väldigt tidigt i boken, inte sällan på allra första sidan. Förklaringen är förstås att vi ser avhandlingsförfattandet som en sammanhållen intellektuell process som helt och hållet styrs av dess syfte. Vi formulerar ett antal frågeställningar för att utveckla syftet eller belysa det ur olika synvinklar, vi väljer metoder och material som skall göra det möjligt att uppnå syftet, vi väljer teoretiska hjälpmedel utifrån vad syftet kräver. I Barbro Johanssons avhandling formuleras inte syftet förrän på s. 51. Om man vill uttrycka sig drastiskt skulle man kunna påstå att detta är en avhandling som har valt metod och teorier helt i blindo, utan att ha en aning om varthän den syftar. Så är det förstås inte, men jag kan ändå inte se den pedagogiska vinsten med att frångå den gängse mallen för hur avhandlingar brukar vara disponerade.

Syftet skall formulera det vetenskapliga problem som avhandlingen är tänkt att undersöka. Däremot är det inte vanligt att man där gör teoretiska inskränkningar eller politiska deklARATIONER i syftet, vilket Johansson gör (i bisatsen ”med utgångspunkten att...”). Dessutom försvagas syftets skärpa genom att det är tudelat.

Det första empiriska kapitlet, Datorn i vardagen, ger en introducerande överblick över forskningsfältet barn och datorer. I kapitlet Pojkar och flickor vid datorn, visar författaren i en serie intervjuanalyser hur barns resonemang om kön är situationellt, motsägelsefullt och mångdimensionellt. I stället för att betrakta könsidentitet som en gång för alla given, bör man se den som föränderlig och situationsbunden. Man skall inte heller förutsätta att kön alltid finns med som en betydelsefull faktor. Ibland kanske ålder eller syskonrelationer är viktigare, ibland intar flickor medvetet manliga positioner och tvärtom. Barnen reflekterar över och förhandlar med de diskursiva förutsättningarna. De ifrågasätter, prövar och åsidosätter vad de har lärt sig av vuxna.

Datorer är konstruerade för att hanteras av en enda person, ändå är det vanligt både att flera barn sitter framför datorn och att den kulturvetenskapliga forsk-

ningen framför allt studerat de sociala aspekterna av datorbruk. I kapitlet Samspel, lek och barnkultur, behandlar författaren datoraktiviteter som utövas av personer som befinner sig i samma fysiska rum, men också i samma virtuella rum. Det finns en berömd observation av antropologen Gregory Bateson, som återkommer i nästan allt som skrivs om barnkultur. Det handlar om att apungar som slåss, genom metakommunikativa signaler kan komma överens om att slagsmålet bara är på lek. Johansson har observerat att det i barns agerande också finns en metakommunikation som går i motsatt riktning. Den bygger på att vuxenvärlden definierar barns lek som något entydigt positivt, nästan idylliskt och harmoniskt. Denna diskurs kan barn utnyttja till att i lekens form kommunicera aggressioner och sexualitet, samtidigt som de inför de vuxna kan hävda att det bara är på lek, trots att alla de inblandade barnen vet att det är på allvar.

Kontakten över de elektroniska nätverken kan många gånger bli väldigt intim, men den andliga intimiteten motsvaras inte av någon fysisk, så som de flesta av oss är vana vid. På samma sätt innebär vissa datorspel att man styr en figur som hamnar i skrämmande, pinsamma eller livsfarliga situationer, ja, ibland rentav dör. Spelen kan vara så engagerande att spelarna fysiskt upplever skräck, glädje eller skam, trots att den egna kroppen aldrig fysiskt berörs. Dessa säregenheter hos den virtuella verkligheten gör att vissa förhållanden som vi vant oss att uppfatta som självklara helt plötsligt sätts ur spel. Ett sådant förhållande rör den fasta kopplingen mellan kropp och identitet. När man chattar på Internet finns inte den kopplingen. Där kan man byta kön, ändra sin ålder, experimentera med olika personlighetstyper utan att det finns någon fysisk kropp som kan ställas till ansvar.

I följande kapitel är det ålder och generation som står i fokus och författaren ger här en historisk exposé över olika diskurser om barndom. Det är visserligen logiskt att placera detta avsnitt i ett kapitel där generationsfrågor diskuteras. Samtidigt är dessa kunskaper så centrala att läsaren skulle haft nytta av att få del av dem redan i början av boken. På bilden av barnet framför datorn går det att tillämpa flera av de diskurser som Johansson berör i detta kapitel: barnet som har rätt till en dator, det kompetenta barnet, det sårbara barnet som måste skyddas från den virtuella världens farligheter, det naturliga barnet som hellre borde leka utomhus, barnet som tabula rasa som inhämtar stimulans och kunskaper från datorn och det onda barnet som från våldsamma dator-

spel hämtar idéer till grymma våldsdåd. Bland barnen själva och i samspelet mellan barn och vuxna används dessa diskurser som redskap i maktkamper, som förklaringar till handlingar och som möjliga subjektspositioner att inta.

Kapitlet Våld, död och datorns fängslande kraft handlar om hur barn och vuxna resonerar om våld i datorspel. Barns förhållande till mediavåld visar att de är kompetenta, reflekterande och aktivt väljande, men etnologen förmår driva analysen ytterligare ett steg. Den välkända diskursen om barn och mediavåld är förankrad i en västerländsk, kommersiell mediakontext, där det inte nödvändigtvis är de uttalade våldsinslagen som är de viktigaste, utan kanske det självklara accepterandet av en livsstil, där materiella värden betraktas som centrala och av en roll som konsument, där inhandlande av massproducerade datorspel och andra leksaker är rutin.

I kapitlet Favoritspel lämnar Johansson den analysnivå hon dittills intagit. I stället för att fortsätta att diskutera informanternas utsagor tar hon här rollen av textanalytiker och granskar "texten", innehållet, i tre datorspel. Varje spel förmedlar kulturella föreställningar och värderingar, men de innehåller också undertexter som handlar om maktrelationer, värdeskalor, dagdrömmar och fantasier. Hur dessa värderingar uppfattas av brukarna får vi dock inte veta.

Johanssons målsättning att ge röst åt barnen fullföljs med att hon i bokens sista kapitel ägnar nästan sex sidor åt att återge vad alla (!) informanter svarade på hennes fråga vad de tyckte att hon skulle ha med i boken. Svaren återspeglar samma komplexitet och reflexivitet som boken redan gett många exempel på. Barnen njuter av att spela våldsamma datorspel samtidigt som de känner obehag, de anser att barn är bättre på datorer samtidigt som de förväntar sig att vuxna ska kunna hjälpa dem, de uttrycker stereotypa könsuppfattningar samtidigt som de tar avstånd från dem.

Författarens slutsats är att en humanistisk grundsyn gör det omöjligt att uppfatta barn som symboler vare sig för framtida utopier eller för ett nostalgiskt barndomsparadis. Barn är i första hand människor, mångdimensionella, reflekterande och kreativa individer som skapar sina egna förståelser och som i högre grad borde tillåtas att utforma sina egna levnadsvillkor.

Den emancipatoriska ståndpunkten från den nya barndomsforskningen innebär ett politiskt ställningstagande mot det samhälle som sätter ramarna för barns datorhantering. Författaren pekar på att de politiska

visionerna talar om ett jämlikt, medmänskligt samhälle där alla tillåts växa på egna villkor och där allas resurser tas till vara. Men den politiska praktiken visar att det finns ett överordnat mål, nämligen att vidmakthålla ett visst ekonomiskt system.

En annan samhällelig motsägelse finns mellan viljan att erbjuda det uppväxande släktet en god barndom med omtanke, kärlek och hänsyn och vuxenvärldens starka fokusering på våld i alla former. Krig, mord och förtryck är centrala teman i medias nyheter, underhållning och debatter. En tredje motsägelse handlar om att talet om barns rättigheter sällan motsvaras av att barn tillerkänns verklig makt eller inflytande i de demokratiska beslutsprocesserna.

En doktorsavhandling ska producera ny kunskap. Det nya i Barbro Johanssons avhandling är att den åt etnologin mutar in ett nytt empiriskt fält, där tidigare mediaforskare och pedagoger varit ensamma. Det är ett imponerande stort fältarbete som ligger bakom boken. Samtidigt imponeras jag av författarens stora beläsenhet. Den ena verkligt starka sidan hos denna avhandling är att vi nu får en bred överblick över det nya forskningsfältet barn och datorer, belyst med tankegångar från existerande barnkulturforskning.

Den andra starka sidan som jag vill framhålla är Barbro Johanssons mycket skickliga analyser av de samtal hon fört med sina informanter. Här kombinerar hon folkloristisk narrativitetsanalys med diskursteori och idén om möjliga subjektspositioneringar och lyckas därmed nå en djup och nyanserad förståelse av vad som på ytan kan verka enkelt och entydigt. Här märks också hennes personliga engagemang och närhet till materialet och till informanterna.

Johansson gör två klara politiska ställningstaganden, dels det emancipatoriska, att hon ständigt står på barnens sida och kräver deras rätt till makt och inflytande över sin situation, dels det samhällsanalytiska, där hon slår fast att det ytterst är marknadsekonomi som sätter ramarna för all mänsklig interaktion i konsumtionssamhället. Detta placerar hennes avhandling inom den historiematerialistiska forskningstradition som är ett av Göteborgsetnologins kännetecken.

Avhandlingen är pedagogiskt upplagd, välformulerad och genomtänkt, den är välskriven med ett njutbart språk och jämförelsevis få korrekturfel.

Det finns emellertid två baksidor som hänger samman med avhandlingens ambition att vara överblickande. Den ena är att den spänner över för stora områden. Vissa partier blir ganska ytliga och banala rapporter

som man förstår finns med för fullständighetens skull. Vid andra tillfällen bara snuddar texten vid spännande problemställningar som kunde varit värda att fördjupa. Det gäller till exempel de enorma kulturella omvärderingar som man kan ana är på väg. Betydelseförskjutningarna hos de kulturellt och existentiellt centrala begreppen "död" och "jag" kan ju bli fullständigt omvälvande för vår världsbild, liksom upplösningen av kopplingen mellan kropp och identitet. Det gäller också observationen av hur barn använder den inverterade formen av Batesons metakommunikation för att maskera aggressiva eller sexuella framstötter. Dessa teman skulle ha kunnat fördjupas ordentligt. Diskussionen om den kulturella konstruktionen av kön och samtalsanalyserna som visar hur begreppet kön konstrueras, ifrågasätts och omförhandlas är också lysande, men kortfattad.

Författaren kunde också ha lyft blicken från sin egen textanalys av datorspelens innehåll till att betrakta hela fenomenet "barns bruk av datorer" som texter, som tillsammans kunde ses som delar i en stor berättelse om makt, kön, våld och generationer i Sverige idag.

Den andra nackdelen med en bred empirisk översikt är att det inte skapas några nya teorier. Johanssons avhandling hämtar sina teorier från tidigare barndomsforskning, från sociologer, pedagoger och feminister och tillämpar dem, som redan betonats, på ett mycket fruktbart sätt, men slutsatsen, att barn är självständiga, reflekterande och kreativa individer som spelar med och förhåller sig till egna och vuxnas diskurser om barndom är knappast överraskande. Det står ju redan i inledningen.

Ytterligare ett problem rör frågan om för vem författaren skriver? Avhandlingens ämne är förstås ett som intresserar en bred allmänhet och vid flera tillfällen riktar författaren sitt tilltal mot en icke-akademisk läsekrets. Det är inget fel att skriva begripligt och lättillgängligt, men populariseringen får inte innebära att man lämnar ämnet och för in helt nya frågeställningar. Jag föreställer mig att problemet hänger samman både med ambitionen att ge en bred överblick och med att avhandlingens syfte är oprecist och kommer när författaren redan har en femtedel av boken bakom sig.

Jag har förgäves letat efter logiken i Johanssons sätt att växla mellan data- och dator- som förled. Jag har lärt mig att en dator är en maskin som är användbar när man vill sortera data, men SAOL ger inga entydiga regler och SAOB har inga datortermer.

På s. 15 föreslår författaren att man ska använda det nybildade ordet "komplexisera" för att "problematisera

det som verkar självklart". Ordet används sedan inte som analytiskt begrepp i avhandlingen, utan dyker upp igen först på s. 248, där Johansson påstår att det är det hon har gjort och resultatet får vi på avhandlingens näst sista sida, där hon skriver att "barndomen är mångfaldig och komplex" (249). Jag kan bara dra slutsatsen att hon inte själv blivit övertygad om nyttan av det nybildade ordet utan att vi lugnt kan fortsätta att använda "komplitera" eller "problematisera".

Jag inser heller inte poängen med att i en vetenskaplig text använda de emiska termerna "flickigt" och "pojktigt" (t.ex. s. 89) istället för de gängse svenska orden "flickaktigt" och "pojkkaktigt".

De svagheter som jag har nämnt här ska inte tolkas som att författaren misslyckats, utan som svårfrånkomliga följder av det medvetna valet att ge en etnografisk översikt över ett nytt empiriskt forskningsfält. Man kan inte göra allt i en bok. Mitt slutomdöme är att detta är en utomordentligt väl genomförd doktorsavhandling som demonstrerar etnologifämnets starka sidor.

Ulf Palménfelt, Visby

Roddy Nilsson: *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelse-systemet under 1800-talet*. Lund University Press, Lund. 1999. 491 s. English summary. ISBN 91-7966-583-7.

Det moderna fängelse-systemet och uppfattningen om vad ett fängelse är växte fram under 1800-talet. Dess betydelse för samhällsordningen och det moderna tänkandet har i den franske filosofen Michel Foucaults efterföljd skildrats i en rad olika sammanhang. Nu finns också en samlad skildring av hur det svenska fängelse-systemet formades i mötet mellan ett diskursivt producerat normsystem och den sociala praktik som utgjorde fångarnas och personalens levda eller upplevda verklighet. Historikern Roddy Nilsson visar i sin avhandling hur de här två, teoretiskt åtskilda men kognitivt sammantvinnade, delarna av fängelse kan användas som ett prisma att betrakta 1800-talets samhälle utifrån.

Nilsson har valt att lägga tonvikten vid hur fängelse-systemet utformades, även om han i synnerhet är intresserad av bevakningspersonalen. Han har framför allt använt sig av olika texter i form av böcker, småskrifter, pamfletter, tidskriftsartiklar och årsberättelser från Fångvårdsstyrelsen och fångpredikanterna och ser dem som ett slags normativa dokument. I dem blir fången ett